

Heingið nú heimastýrisornatið við tær »himmalsku« grindir!

Røða hildin á 1. mai dags-haldinum í Runavík, sum arbeidarafelagið Hæddin skipaði fyri

Tórbjørn Jacobsen

2. valdagur er í dag og kemur hetta helst at ávirka alla talu og alt tónatun um alt landið, á hesum stríðsdegi arbeidaranna. Eftir at hava livað í politiskum, vinnuligum og harvið búskaparligum vakum síðni kolonialistarnir gjørdu statskvett 6. oktober 1992, gjørdi føroyska fólkbið bart í gjár og valdi sær Tjóðveldisflokkinn, einasta fullveldisflokkinn, til vegvisara inn í eina nýggja tíð – inn í hina 21. öld.

Áðrenn farið verður víðari við dags-aktuellum viðurskiftum, leita vit aftur í søguna eftir uppruninum og orsökini til at vit standa her í dag, á degi verkanna 1. mai.

Hundrað ár eftir fronsku kolvertingina og fyri umleið hundrað árum síðni varð avgjørt, at 1. mai framfeistur skuldi hátíðarhaldast sum dagur verkanna, og á hesum degi skuldi verkamannarørslan um allan heim, seta fram síni sjónarmið við kravgongum og røðum.

Áðru millumtjóða arbeidararæðstevnuni – vanliga nevnd onnur Internationala – sum varð sett í fronsku høvudsborgina Paris 1889 vórðu krøvini um munabetri sosiala trygd og um lógasettan 8 tíma arbeiðsdag sett fram, og ásetingin av stríðsdegnum varð beinleiðis avleiðing av hesi sátt og hesum nýggja ráki.

Tað var so nógv farið fram undan hesum. Byltindarfúsir fraklendingar gjørdu uppreistar í 1789 undir herþröngin: »Liberté, égalité et fraternité« – føroyskað til: »frælsi, javnaður og bróðralag«. Iðnaðarkolvertingin tók seg fram seinast í 18. öld og fyrst í 19. öld, og úr hennara kjararvøri og teimum nýggju framleiðsluáttum reis ein nýggjur mannabólkur – hetta var arbeidarastættin.

Mergsúgvingin, vanvirðingin og ringu korini, ið arbeidarastættin hevði livað og virkað undir, var sjálvandi orsök til, at arbeidarin tók seg saman í eina fakliga rørslu. Á millumtjóða stigi rann á fyrsta sinni saman í 1864. Teir báðir heimsspekingarnir Karl Marx og Frederik Engels settu fyrstu millumtjóða arbeidararæðstevnuna í London hetta sama árið.

Í 1871 hendi nakað, sum óbeinleiðis fekk avgerandi týðning nógvar ár fram í tíðina. Av tjóðskaparligum og samfelagsligum or-

søkum tóku íbúgvarnir í høvudsborg Fraklands ræði á býnum, og stovnstu eina arbeidarakommunu í hinum kringsetta Paris. Henni var bara lív lagað í skamma stund, síðni varð hon týnd í eini blóðugari massakru, ið var fyriskipað av stjórnarherliðunum úr Versailles, væl stuðlað av týska herinum, sum tá stóð inni í Fraklandi.

At arbeidarastættin vísti sína styrki og sít vísitandi í hetta stutta tíðarhvarvið, varð nóg mikið til at seta hvøkk í valdsharrarnar í Europa, soleiðis at hetta gjørdist týðandi íkast til byrjanina av 1. heimshardaga. Eftir at Parisarkommunan var fallin, yrkti ein av limum hennara hin vælkenda stríðssangin: »Kom kúgaðu kring allan heiminn, øll niðurbeygd av sorg og neyð. Nú kyknar eldurin úr eimi, nú verður stríð um lív og deyð« – ella Internationala, sum hann vanliga verður róptur. Arið eftir liðaðist altjóða arbeidararæðstevnan sundur og varð ikki uppafturtikin fyrr enn í 1889.

Síðni varð hildið fram til fyrri heimshardagi steðgaði øllum, og tá var eisini so nógvur politikkur gingin í ræðstevnuna, at hon ikki framhaldandi kundi virka sum savnandi depil fyri allar fæloysingar í øllum londum.

Síðni tá hevur arbeidararørslan verið fyri tapum og sigrum. Verið nýtt og misnýtt í persónligari politiskari trúðan eftir stjórnarvaldi. Verið skálkaskjól hjá einaræðsharrum og ormetin av pamparum, sum skaldið so beinrakið kvøður um í sanginum:

Men lágir menn
trívast ikki í skugganum
av fógurum eiktrøum
Ikki fyrr enn lyngur og
kjarr
grøir um feldu bularnar
trína teir fram
drekka skál við maktini.

Søguliga fakfelagsgongdin í Føroyum tók sína byrjan í hinum nýggja fiskivinnusamfelagnum. Føroya Skipara- & Navigatørfelag var stovnst í 1892. Fiskimannafelagið í 1911. Fylking á Tvøroyri í 1915 og arbeidarafelagið Hæddin varð sett á stovn í 1938, ein deild av Kletti ta fyrstu tíðina. Síðni varð skilnaður og felagið fekk sítt núverandi navn á eykaðalfundi í 1959.

Í skugganum hjá teimum, sum eru á minnum aldri, standa myndirnar sterkar frá 1. mai dags-haldinum á Valginum og reyðu 1. mai dags-haldinum, sum Oyggjafami marx-leninistar skipaðu fyri í høvudsborg Føroya í sjeitiárunum, og vit minnst eisini hernaðarparadurnar í Moskva, Peking og í Havanna. Hetta var tíðin, tá hin melan-kolska myndin av Che Guevara gav frælsa og stríðslúsa ungdominum styrki til at víðgera og broyta partar av steinrunna borgarliga samfelagnum.

Fyri mánaða síðni var eg so heppin at vitja á grøvini hjá hesum ósjálvsøkna argentinaranum í kubanska býnum Santa Clara. Tá fór ein flógurur gjøstir gjøgnum mergin á einum gomlum ungdoms-uppreistrarmanni. Samdur ella ósamdur politiskt, so var hann strategin í stríðnum imóti yankie-imperialismuni og fundamentið hann tók stóð í, var altíð hin veikari parturin av samfelagnum. Kendi rithøvundurin Graham Greene tók soleiðis til eftir at Che Guevara hevði havt orðið í ST-bygninginum í New York á sinni: »They feared that the echo of his voice would rise up from the audience hall, they were afraid to see the man they hated was loved by the whole world. That fear would later contribute to perpetuate his legend, and bullets can do no harm to a legend.« – »Teir vóru ræddir fyri at bergmálið frá rødd hansara skuldi

hevja seg úr høll áhoyraranna, og teir vóru ræddir fyri, at maðurin teir hataðu, skuldi verða elskaður av øllum heiminum. Hendan ræðslan var medvirkandi til, at hann seinni gjørdist ein legenda, og riflukúlur megna ikki at drepa eitt politiskt halgimenni«.

Hetta var ein onnur tíð og fyrirteytnar vóru heilt aðrar enn okkara. Uttan at verða so viðgongdur politiskt í samfelagsspurninginum, so er tað ein sannroynd, at tjóðskaparskenlan kanska var høvudsdrívmeigin í bardaga teirra ungu manna. Í gjár fekk politiska tjóðskaparrørslan í Føroyum eina rensansu og vit hava nú ein einastandandi møguleika at gera enda á donsku imperialismuni her á landi. Við atgongumerkinum í hondini eiga teir triggir sjálvstýrisflokkarnir nú at vísa veljarunum, at hetta var ikki bara valeitur teir grýttu oman yvir tykkum uppundir valið.

Javnaðarflokksins lutur í hesum kampi verður lítill, nú tingmanningin er samsjðað av breyðsosialismum og marxismum í uttasta borði. Avdúkingarnar um, at sjálvstýrislógir ikki var annað enn bluffnummar fyri at tekkjast veljarunum, gera ikki støðuna betri.

Úrslitið av valinum man merkja, at fólkbið vil avgerandi broytingar í ríkisrættarligu viðurskiftunum. Yvirtøkur av donskum funktiónum undir heimastýrisskipanin verða ikki nóg mikið til at fylla hetta politiska vakuum aftur. Grønlandski IA-politikarin Arqaluk Lynge segði einaferð um yvirtøkur, at tær vóru at sammeta við: »En revolution på listeskoe« – »ein kolverting í snikjaraskóm« – Tú kanst gerast so politiskt sjúkur undir einum valstríði, at tú fært at droyma um politik-k. Eina náttina droymdi eg um yvirtøkupolitikkin seinastu fjórðingsöldina soleiðis: Í dýragørðum aðra-staðni hava teir smáar bleikar mýs í lokaðum karrusellum. Músin stendur av stabilitetsorsøkum altíð á botni, og hvørja ferð hon roynir eitt stig, fækkar karrusellin seg so mikið, at músin aftur stendur á botni. Teir, ið eiga karrusellina og tey vitjandi hava stóran stuttuleika av at fódra hesar ólúkknu mýsnar so frægt, at tær kunnu undirhalda víðari og so frægt, at tær ikki bróta sær veg úr karrusellini, at liva tað livil, sum ætlað var. Stundin man nú vera komin har til, at vit knúsa hesa karrusellina í stumpur og stykkir, og taka fulla ábyrgd av okkum sjálvum.

Martin Luther King hevði ein annan dreym, sum óll munnu kenna. Øll vanlig menniskja hava væl saktans ein dreym um framtíðarsamfelagið, og mitt boð er, at Føroyar skjótast gjørligt gerast ein suverenur statur. Á búskaparliga og vinnupolitiska økinum ræður treytaleysur marknaðarbúskapur, sum við sínum kappingarmoment, er einasti búskapur, ið kann halda verustendur vælfærdini, sum er kend á okkara leiðum, uppi. Í sama viðfangi skal sigast, at hetta ikki er tað sama sum karráð kapitalisma, har ið fá eiga ov nógv og tey flestu einki eiga. Ein sosialur búskapar-politikur skal eftir hesum tryggja, at øll kunnu liva eitt sømiligt lív, t.v.s. at vit skulu hava eina sømiliga sosiala umfordeling av samfelagsins virðum. Privata vinnan, tað kunnu jú eisini vera arbeidarafelag, sum eiga hana ella ein part av henni, í frælsari kapping, er einasta kenda lokomotívið, sum er nóg stórt til at bera vælfærdina. Útróðarmenn, fiskimenn, sjómenn, handverkarar, verkamenn, verkavinnur og skilagóðir og rektugamandi vinnulivsmenn verða drív-mátturin og grundvøllurin undir nýggja føroyska framtíðarsamfelagnum, har bæði rættur og ábyrgd verða lög ut á so mangar herðar sum gjørligt. Hetta krevur av okkara

politikarum, at teir kvaklast við og skilja, at neyðsemjuloysnir og hugsjónir ikki eru eitt og tað sama. Gævi at heimastýrisspolitikararnir nú hongdu sítt ornat – sítt messuskruð – við tær »himmalsku« grindir, einaferð fyri allar. Vónandi er nývaldi lúturin í lögtingi so ramur, hugsjónarliga, at gongd fæst aftur í praktisku tjóðskaparprosessina, soleiðis at vit ikki skulu siga um endur- & nývaldu politikararnar sum íslenski troubadururin Bubbi Mortens: »Teir sem enga hugsjón hafa halda kannska að, hamingjan sé folgin í að hreyfast ekki úr stað«. – Sagt við øðrum orðum, at hann ið ongar hugsjónir hevur, dragnar so smátt um smátt úr fylginum hadantil hann hvørur í havsbrúnni og søkkur í kav.

Gera teir av máttloysis orsökum einki, mega vit fylgja boðunum hjá Mikis Theodorakis, ið var frælsisstríðsmaður undir hernaðarjuntuni hjá Papadopoulos:

Smíðið eina sterka
patriotiska eind,
Samskiðið ein intensan
bardaga fyri frælsinum,
tað finnst eingin annar
vegur enn hin náðileysi
bardagin, hadartil tú
hevur sigrað endaliga.
Og latid okkum ongantíð
gloyma
at frælsi fæst ikki
tað má vinnast.

Nú havi eg altíð havt stóra virðing fyri tí arbeidandi fólkinum, í tí áðanann, at var hesin stættur ikki, var hungur og hall innan-borða Hóast tað helt eg við Karl, tá ið hon heitti á meg um at siga nógur orð á hesum degi, at tað var ikki víst, at arbeidarin var áhugaður í at hoyra hugsanirnar frá einum, ið pr. definition var kapitalistur, á heum teirra einasta degi í árinum. Dags dato fyri 11 árum síðni flutti eg fram røðu undir arbeidsmannafelagshúsinum og helt heiminn tá vera at samanbera við eina hondgranat, sum kundi sprengjast nær tað skuldi vera. Berlinmúrurin stóð framvegis so fattur og symboliseraði hitt kalda kríggið. Vápnadubbgingin koyrdi framvegis í ovaragervi og tikið var tá til yrkjaran Jóannes Nielsen: »Sum ein rotin víðarbulur stóndur heimurin og riðar«.

Nógvar er broytt síðni tá. Men ein trupuleiki sum ikki er batnaður, er skilnaðurin millum hin ríka og hin fátæka heiminn. Okkara akkumulandi vælfærd stendur í grefligari andsøgn til vaksandi svongdina í triðja og fjórða heiminum, fjarleikin millum ríka og fátæka heiminn økist og kann gerast ein onnur hondgranat, sum sprengir heiminn, um ikki itókligi stig verða tikið fyri at basa hesum problematikki.

Norðmaðurin Nordahl Grieg, sum í ósjálvsøkni gekk inn í deyðan fyri at bjarga heiminum undan ringastu deyvunum í hesari öldini, naistunum, helt um heimssins svongd soleiðis:

Edelt er mennesket
jorden er rik
Finnes her nød og sult
skyldes det svik

Knus det! I livets navn
skall uret fall
Solskin og brød og ånd
eies av alle

Hugnið tykkum áfram og tilliðkku við arbeidaradegnum í 1998.

Glyvrum 1. mai 1998
Tórbjørn Jacobsen